

AZ 1848-AS FORRADALOM NEMZETKÖZI JELENTŐSÉGE

Az 1848-as forradalom döntő fordulópontot jelentett Európa történetében. Társadalmi és nemzeti mozgalmak törtek ki elemi erővel, és az Atlanti-óceán mellékétől kezdve egészen a Fekete- és az Égei-tenger partvidékéig alapjában rendítették meg egész sor ország gazdasági, társadalmi és politikai építményét.

A forradalmat megelőzően forrongásos helyzet alakult ki: a polgárság és a feudális földesurak között súlyos érdekellentétek, összeütközések robbantak ki, s a városi nép alsó rétegeiben és a falvak népében lappangó elégedetlenség izzott. A legtöbb európai ország abszolutista uralkodók igrájában sínylődött, akik arra törekedtek, hogy fenntartsák a hűbéri intézményeket, bár időközben a gazdasági hatalom egyre inkább a polgárság kezébe ment át. A legtöbb országban tehát ez volt a feladat: megsemmisíteni a feudalizmus és abszolutizmus intézményeit, megtisztítani az utat a tőkés rendszer uralomra jutása érdekében. A forradalom ezenkívül napirendre tűzött további tennivalókat is: például véget vetni — elsősorban Németországban és Olaszországban — a tőkés rendszer fejlődését fékező középkori szétforgácsoltságnak. A számtalan hercegség és fejedelemség helyén létre kellett jönnie a gazdasági egységet is kifejező alakulatként az egységes német és az olasz államnak. De nemzeti államok létesítésére irányuló törekvések jelentkeztek a lengyelek, románok, délszlávok és görögök lakta területeken is.

Már a forradalom első napjaiban napirendre került a munkáskérdés: a forradalmárok soraiban küzdöttek a nagy ipari központok, Párizs és Berlin, Prága és Bécs munkásai. Szabadságért és emberi jogokért szállottak síkra, de fölvtették követeléseik közé saját jövőjük biztosítását is. A falvakon a jobbágysorban élő parasztok szabadulni kívántak a súlyos terhek alól, szabad emberekké s annak a földnek a birtokosaivá akartak válni, amelyet ősidők óta megműveltek.

Am nemcsak a jogfosztott osztályok és rétegek keltek fel a francia forradalom jelszavai: a szabadság, egyenlőség, testvériség jegyében, hanem az elnyomott népek is. Az értelmiség körében egyre nagyobb tért hódított a nemzet fogalmának az „organikus elmélet” alapján való értelmezése, mely szerint a nemzeteknek csakúgy, mint az élőlényeknek, szabadságra van szükségük ahhoz, hogy minden tekintetben fejlődhessenek. A népek többé nem voltak hajlandók idegen uralom alatt élni, hanem szabadok és függetlenek akartak lenni, a függetlenség biztosítékát pedig olyan nemzeti államok megteremtésében látták, amelyek felöleljék az egy és ugyanazon nép lakta összes területeket.

Leírhatatlan volt a lelkesedés, egyre szélesebb körök vallották, hogy a zsarnokságtól, elnyomatástól mentes új világnak kell jönnie, amelyben minden ember egyenlő, és egymást testvérének tekinti.

A forradalom Európa csaknem minden országában kitört: Francia- és Spanyolországban, Belgiumban és Norvégiában, Németalföldön, Dániában és Svájcban, a német államokban és a Habsburg-birodalomban, a dunai román fejedelemségekben, valamint a három részre szakított görög földön. A tömegmegmozdulások láttán a reakciós erők meghátrálnak: Orléans-i Lajos Fülöp királyt elűzik, s más trónusok is meginognak. Különösen a Habsburg-birodalomról, a régi rendszer e védőbástyájáról látszott bizonyosnak, hogy nem tud ellenállni a forradalmi árnak.

Am hamarosan nehézségek álltak elő, egyenetlenségek és összeütközések támadtak a különféle osztályok, társadalmi rétegek és népek között. A különböző országokban uralkodó társadalmi-gazdasági és politikai körülmények igen-igen különböztek, hasonlóképp a városokban és a falvakon fennálló föltételek is. Bár legelőbb a nagyvárosokban tűzték ki a forradalmi lobogót, itt tör ki rövid időn belül a nyílt konfliktus a burzsoázia és a munkásság között. A munkásosztály forradalmi fellépésének s arra irányuló követeléseinek láttán, hogy biztosítsa munkáját és kenyérét, hogy emberhez méltó bérben és munkafeltételekben részesüljön, a liberális polgárság a reakciós körökhöz kezdett közeledni. A burzsoázia részt vett ugyan a forradalmi mozgalmakban, sőt egyes országokban élükre is állt, hogy magának vívjon ki több jogot, s hogy a feudális-abszolutista államot alkotmányos polgári állammá alakíthassa át, de semmiképp sem azért, hogy a munkások javát szolgálja. 1848 júniusában Párizsban a munkásság már külön osztályként kel fel, és saját gazdasági, politikai érdekeiért indul harcba. Erre a burzsoázia a hadsereg tüzéralakulatait hívja segítségül, s a munkások tízezrei vesztik életüket. Bár a párizsi felkelést leverték, mégis rémülettel tölti el a liberális polgárságot, ezért mindenütt egyezsége igyekszik lépni a monarchiával és reakciós katonai körökkel.

A nagyvárosokhoz hasonlóan a falvakon is kieleződnek az ellentétek. Franciaország és Belgium, továbbá Németország nyugati vidékeinek, valamint Olaszország egy részének parasztsága már a francia forradalom óta kiszabadult a feudális béklyókból, ám Németország keleti tartományaiban és a Habsburg-birodalomban az 1848-as forradalomra várt a feladat, hogy végérvényesen eltörölje a feudális rabságot. Ezekben az országokban a forradalom nem vezet a feudális rendszert támogató uralkodók trónusának megdöntéséhez, csupán bizonyos engedmények kicsikarásához, melyeket visszavonnak, mihelyt sikerül talpraállítani az ellenforradalmi erőket. A törzsökös főnemesség továbbra is a trón köré tömörül, s gondoskodik arról, hogy gazdasági hatalmát ne döntse meg radikális földreformok.

Magyarország helyzete sajátos: a magyar forradalmárok az ország függetlenségéért harcolnak, de ugyanakkor a magyar országgyűlésen és a kormányban túlsúlyban maradnak a nemesi körök, amelyek nem akarják a köznéppel megosztani a gazdasági és politikai hatalmat. Az 1848 márciusában hirtelen hozott törvények — amelyeket sok nemes csak azért szavazott meg, mert általános parasztfelkeléstől tartott — eltörölték ugyan az úrdolgát és a tizedet, viszont mondhatni semmit sem adtak a zsellérek milliónak, akik a földesúri birtokokat művelték meg, tehát a parasztság legnagyobb tömegei továbbra is föld nélkül, az urakkal szemben teljes függőségben maradtak. A zsellérek elégedetlensége nem ismert

határt, mert — úgymond — mit ér nekik a szabadság, ha nincs földjük? A magyar forradalom tehát nem számolja föl a birtokos nemesség és a kiszolgáltatott parasztság százados ellentétét.

Több helyütt parasztlázadások robbannak ki. Poroszországban a liberális kormány fegyveres erővel fojtja el a parasztmozgalmakat, s ugyanazt teszi a magyar kormány is. Erdély Nagyfejedelemségben, amelyet a lakosság többségének akarata ellenére Magyarországhoz csatoltak, 1848 egész nyarán át egymást követik a fellázadt falvak elleni katonai expedíciók. A burzsoáziának érdekében áll ugyan a feudális hatalmat maradtalanul felszámolni — hiszen a parasztok földhözjuttatása révén falvakon is lehetőség nyílik a tőkés viszonyok meggyökerezésére, s egyben bővül az ipari cikkek piaca is —, mégis teljes erejéből segít elfojtani a parasztmozgalmakat. Nem ismeri fel ugyanis, hogy ezzel önmagát fosztja meg egy erős szövetségéstől a régi rendszer ellen vívott harcában.

Különösen súlyos — a forradalom sorsa szempontjából mondhatni végzetes — konfliktusok keletkeztek a nemzeti kérdéssel kapcsolatban. A nemzeti gondolat kibontakozása szorosan összefüggött a tőkés rendszer és a burzsoázia megerősödésével s szükségképpen a nemzeti műveltségnek az iskolák, sajtó és irodalom révén történő egyre szélesebb körű elterjedésével. Mindez időszerűvé tette a német s az olasz államok egyesülését, s hasonló törekvéseket váltott ki a románok, a görögök, a délszlávok körében. Ugyanakkor a Habsburg-birodalom sok népében is felébresztette a nemzeti önállóság kivívásának vágyát. A népek meg akartak szabadulni az idegen uralomtól, hogy szabad nemzeti életet élhessenek.

Az egységes német, illetve olasz állam megteremtésének követelése egész sor nehézséget okozott. Tisztázásra várt a kérdés, csatlakoznak-e Németországhoz az osztrák-németek is, akik sok millió szlávval, magyarral és románnal éltek egy birodalomban. Ami az olasz államok egyesülését illeti, ez valósággal elképzelhetetlen volt az osztrák uralom alatt álló Velence és Lombardia felszabadítása nélkül.

Az osztrák liberális polgárság rokonszenvezett a német államok egyesülésének gondolatával, azonban talpalatnyi területet sem volt hajlandó átengedni a Habsburg-birodalomból, amelyet a maga egészében kívánt ipartermékei piacaként meg olcsó nyersanyag- és élelmiszerforrásként használni. Egyébként az osztrák polgárság véleménye szerint Bécsnek mint gazdasági, közigazgatási és művelődési központnak meg kellett tartania szerepét. Az osztrák liberálisok támadták például az olasz „zendülőket“, szembehelyezkedtek a szláv népek önkormányzati törekvéseivel, és nem tudtak megbarátkozni a független Magyarország gondolatával. A magyar polgárosult nemesség is — mely a magyar forradalmat vezette — a végsőkig ragaszkodott a magyarság uralmához a „Magyar Szentkorona Országai“-ban élő nemzetiségek fölött. A márciusi magyar törvények, amelyek megvetették az új, alkotmányos és független Magyarország alapjait, kimondották ugyan az ország összes polgárainak egyenlőségét, de nem nyújtottak biztosítékot a nemzetiségeknek az anyanyelv használata, a nemzeti kultúra kifejlesztése tekintetében. E törvények azon a közjogi felfogáson alapultak, hogy Magyarországon egyetlen nemzet van, a magyar, s egyetlen államnyelv, a magyar nyelv. E nacionalizmus szóvivője a nemesség volt, mely ha már elvesztette nemesi elő-

jogait, ily módon kívánta megtartani uralmi helyzetét a román- és szláv-lakta területeken.

Csehországban a cseheket is felszólították, küldjék el képviselőiket a Majna-Frankfurtban összeülő német birodalmi gyűlésbe, hogy részt vegyenek a Nagy-Németország megteremtését célzó munkálatokban. A cseh vezetők azonban nem akartak beleegyezni Csehországnak Németországba való bekebelezésébe, ahol a cseh nemzetiség létét és jogait semmi sem biztosította. Inkább Ausztria „egyenlő jogú szabad népek szövetségé”-vé történő átalakítását óhajtották. A csehekhez hasonlóan Ausztria lengyel, ukrán és szlovén lakossága is szembehelyezkedett a német birodalmi tervekkel, a nyilvánvaló elnémetesítő törekvésekkel.

Magyarország jogos harcot folytatott az alkotmány biztosításáért, nemzeti függetlensége kivívásáért, továbbá az abszolutizmus maradványainak felszámolásáért. A magyar kormány azonban nem tudta magának megnyerni a szláv népeket, sem Erdély román és német népét. A kormány ugyanis a kiváltságos helyzettel rendelkező polgárosult nemesi réteg érdekeit képviselte, s nem akart a magyaron kívül más népnek is nemzeti jogokat biztosítani, s a nem magyar népek társadalmi és nemzeti mozgalmait a bécsi és a cári ügynökök „uszítása” következményének tekintette.

„A magyar nemzeti álláspont hajthatatlansága más nemzetek jogos törekvéseivel szemben a románok, horvátok, szerbek és szlovákok ellenállását váltotta ki.” (Hans Kohn: *The Habsburg Empire [1804—1918]*. New York, 1961. 35.)

A magyar nemesség és polgárság nem mérte föl a horvátok, románok, szerbek és szlovákok nemzeti mozgalmainak erejét. Kivéve a horvátokat, e népek nemzeti mozgalmainak élén nem álltak kiváltságos osztályok, társadalmi rétegek, s a püspököktől eltekintve nem voltak olyan vezetők, akik felléphettek volna az országgyűlésen vagy a megyegyűléseken. Ezért a magyar uralkodó osztály leértékelte, s zendülésnek, parasztlázadásnak tekintette a nem magyar népek mozgalmait. A magyar kormány úgy vélte, hogy „a világi hatalomhoz hű” püspökök, valamint hadserege és magyar nemzetőrsége révén féken tudja tartani a szláv és román tömegeket. De a kormány parancsa ellenére, amely csupán a két felekezet szerint, az esperesek és világi értelmiségiek részvételével tartandó két külön értekezletet engedélyezett, 1848. május 15-én Balázsfalván negyvenezer főnyi néptömeg gyűlt össze, s a román parasztok és bányászok mellett együtt vonultak fel a mindkét román felekezethez tartozó papok és értelmiségiek. A balázsfalvi gyűlés egyike volt kora legerőteljesebb feudalizmussellenes és egyben nemzeti megnyilvánulásainak. „A román nemzet — szögezik le a balázsfalvi határozatok — a szabadság, egyenlőség és testvériség elve alapján nemzeti függetlenséget követel [...] az őt illető összes kérdésekben saját nyelvének használati jogát mind a törvényhozásban, mind pedig a közigazgatásban.” Követeli továbbá a jobbagyság minden „megváltás” nélkül történő haladéktalan eltörlését s az összes kiváltságok felszámolását. Tekintettel Erdélynek Havasalfölddel és Moldvával való régi szoros gazdasági kapcsolataira, a balázsfalvi gyűlés kéri Erdély Nagyfejedelemség határvámjának megszüntetését — azzal az elgondolással, hogy a vámunió jelentős lépés a politikai egység felé. A nemzeti szabadságjog elvére támaszkodva a balázsf-

falvi gyűlés tiltakozott Erdély Magyarországgal való „uniója“ ellen arra az esetre, ha ezt az Erdélyben legrégebben és legnagyobb számban lakó román nép beleegyezése nélkül kimondanák. Egyes román vezetők joggal tartottak attól, hogy az Ausztriától immár független és Erdély bekebelezésével meggyarapodott Magyarországon a magyarosító törekvések az addigiaknál fokozottabb nemzeti elnyomáshoz vezethetnek. A román parasztok is, akik számtalan esetben szenvedték már el a nemesség vezette nemzetőrség katonai akcióit, úgy gondolták, hogy ha a kis számú magyar uraság is annyira elnyomja őket, mi lesz, ha még a magyarországiakkal is egyesülnek? A tömegek körében tért hódított a nemzeti eszme s az a törekvés, hogy szabaduljanak az idegen elnyomástól. Ugyanakkor megszilárdult egyfelől a nép, másfelől az ennek társadalmi és nemzeti felszabadításáért küzdő haladó román értelmiségiek közti kapcsolat.

A balászfalvi gyűléssel csaknem egyidejűleg zajlott le a szlovákok gyűlése Liptószentmiklóson, amely hasonlóképp szabad nemzeti életet követelt, s tiltakozott a magyar részről megnyilvánuló nemzeti elnyomás ellen. Május 13—15-én tartottak gyűlést a szerbek is Karlócán, és szerb vajdaság megalakulását hirdették meg. Ennek határait azonban távolról sem lehetett könnyen megvonni, mert a Vajdaság és a Bánság történelmi területe nem egyezett a néprajzi határokkal, s az egyes — többségében románok lakta — vidékekre vonatkozó szerb igények a két nép konfliktusához vezettek.

Több szláv, román és erdélyi német vezető nézete szerint a magyarországi románok, németek és szláv népek nemzeti szabadságát új alkotmány lett volna hivatva biztosítani. 1848 áprilisában Erdélyben két kiáltvány jelent meg, s ezeket széles körben terjesztették; egyik román, a másik német nyelvű volt. A kiáltványok a nemzeti kérdés svájci példa szerinti megoldását javasolják, vagyis Erdély területének lehetőleg egységes nemzetiségi összetételű kantonokra való felosztását, annak előrebocsátásával, hogy a vegyes nemzetiségű kantonokban is tiszteletben kell tartani a nemzeti kisebbségek anyanyelvi használati jogát az igazságszolgáltatásban, közigazgatásban és oktatásban.

Európa-szerte hatalmas visszhangot kiváltó nemzeti mozgalom bontakozott ki Csehországban. A Habsburg-birodalom szláv lakta területeinek Nagy-Németországba történő bekebelezésére irányuló tervek meghíúsítása végett és nemzeti követeléseik alátámasztása érdekében a cseh vezetők 1848. július 2-ra összehívták Prágába a szláv népek kongresszusát. Itt a történész Palacký kifejtette, hogy az összes nemzetek jogegyenlőségéről szóló elv tiszteletben tartásával a Habsburg-birodalom népeinek szövetségi Ausztriában kell tömörülniük. A német nacionalisták viszont nem szövetségi államot akartak, hanem a német szupremácia fenntartását. Végül utcai harcok törtek ki a csehek és németek közt, ami jogcímmel szolgált Windischgrätz tábornok számára, hogy a harcokba beavatkozzék, s Csehországban katonai közigazgatást vezessen be.

„A forradalmasodott Németországnak, főként a szomszédnépekkel kapcsolatban, szakítania kellett volna egész múltjával. Saját szabadságával egyidejűleg proklamálnia kellett volna az általa eddig elnyomott népek szabadságát is.

És mit tett a forradalmasodott Németország? Teljesen jóváhagyta Itáliának, Lengyelországnak és most Csehországnak is a német szoldateszka által való régi elnyomását. Kaunitz és Metternich teljesen igazolva van.

És akkor a németek azt kívánják, hogy a csehek bízzanak bennük? És zokon veszik a csehektől, hogy nem akarnak csatlakozni olyan nemzethez, amely miközben önmagát felszabadítja, más nemzeteket elnyom és bántalmaz?" (Marx—Engels *Művei* V. Budapest, 1961. 73.)

Bécsben örömmámort váltott ki a cseh mozgalomnak Windischgrätz részéről történt leveretése. Viszont négy hónap múlva, ugyanez a Windischgrätz a bécsi forradalmi mozgalmat is vérbe fojtotta.

Ugyanazon a napon, amikor a prágai forradalmi megmozdulást eltiporták, egy másik osztrák tábornok, Hrabowsky, a magyar kormány utasítására Karlócán megtámadja a társadalmi és nemzeti felszabadulásukért küzdő szerbeket. (Vaso Bogdanov: *Likovi i pokreti* [Alakok és mozgalmak]. Zagreb, 1957.)

Ugyancsak júniusban — amikor a párizsi proletariátus is fegyvert ragadt — tört ki a havasalföldi forradalom. A fejedelem jóváhagyni kényszerült az új alkotmányt, de aztán külföldre szökök. Moldvában — nevezetesen Iași-ban — már április elején forradalmi megmozdulás indult bizonyos reformok kiharcolására, a mozgalmat azonban csakhamar elfojtották, vezetői pedig — amennyiben elkerülték a letartóztatást — száműzésbe kényszerültek. A havasalföldi forradalmi program felölelte a feudális kiváltságok eltörlését s új alkotmány életbeléptetését, mely törvénybe iktatja a fejedelem és a miniszterek felelősségét az összes társadalmi „karok“ (stári) képviselőiből alakult „országgyűléssel“ (adunare generală) szemben, továbbá az ország függetlenségét. A nemzeti függetlenség kivívása felé vezető útjában a mozgalom azt a követelést fogalmazta meg, hogy sem a török császár mint a fejedelemség hűbérura, sem az orosz cár mint „védnök hatalom“ többé ne avatkozzék be az ország belügyeibe. A leghaladóbb elemek tisztában voltak azzal, hogy a forradalom nem tudja vívmányait megvédeni, ha nem nyeri meg a paraszti tömegeket, mégpedig a robot eltörlése és földosztás révén; azonkívül megoldásra várt a két dunai román fejedelemség forradalmi erőinek egyesítése, sőt Moldvának és Havasalföldnek állami síkon történő egyesülése is. A román nép harca a társadalmi és nemzeti függetlenségért és az egység kivívásáért szervesen beleilleszkedik tehát az elnyomott népek felszabadításáért s az emberiség haladását gátló reakció erőinek legyőzéséért folyó európai forradalmi mozgalomba. Ilyenformán a román országokban kitört forradalmak egész kérdéskomplexuma számos rokon vonást mutat a közép-európai forradalmakkal.

A lengyel, román, magyar és délszláv forradalmárok közül a legtisztánlátóbbak megpróbálták szövetségbe tömöríteni népeik forradalmát, s fölismerték, fennen hirdették, hogy az ellenforradalmi erőkkel csak úgy lehet eredményesen szembeszállni, ha Közép- és Délkelet-Európa népei — elsősorban a lengyelek, magyarok, románok és délszlávok — megteremtik forradalmi egységüket. A horvát baloldali sajtó közvetlenül az Ausztria és Magyarország közti háború kitörése (1848. október) után Jelasiccsal szemben nyílt magyarbarát propagandát fejtett ki, sőt a horvát baloldal képviselői tárgyalásokat folytattak a magyar és lengyel meg-

bízottakkal, hogy szövetséget hozzanak létre, s hogy horvát bánná a lengyel forradalmárt, Bem tábornokot neveztessek ki. A haladó forradalmi elemeknek e kísérletei azonban hajótörést szenvedtek a magyar kormány ellenállásán. Ez hallani sem akart a románokkal és délszlávokkal kötendő egyezségről, amely szükségszerűen a népek jogegyenlőségének elismerésén alapulhatott volna. Bălcescu felismerte a forradalom általánosan európai jellegét, és hónapokon át igyekezett meggyőzni a magyar vezetőket arról, hogy a „felsőség“ (szupremácia) elve és a demokrácia összeegyeztethetetlen, és arra is rámutatott, hogy „Magyarország előtt két út áll: ha meg akarja tartani eddig is élvezett felsőségét, akkor arisztokráciának és zsarnoknak kell maradnia, más szavakkal meg kell maradnia Ausztria oldalán; ha szabad és demokráta akar lenni [...] baráti kezét kell nyújtania kilencmillió románoknak“. (*Din istoria Transilvaniei* II. București, 1963. 119.) A magyar kormány párizsi megbízottja, Teleki László maga is lelkes híve volt a magyar—szláv—román egyezségnek, s ugyanolyan értelemben munkálkodott, mint Bălcescu: Kossuthnak ezeket írta: „Nemcsak Ausztria halt meg, hanem a szentistváni Magyarország is. A szabadság, egyenlőség és testvériség nem elégíti ki a népeket. Ezek a maguk nemzeti életét akarják élni... A szlávok és románok velünk akarnak tartani.“ (I. Tóth Zoltán: *Bălcescu Miklós élete*. Budapest, 1958. 129—131.) A magyar kormány azonban hajthatatlan maradt a haladó lengyel, román és magyar forradalmárok érveivel szemben, s meg sem erősítette a Párizsban 1849. május 18-án kötött egyezményt, amely egy szövetségi Magyarország keretében nemzeti önkormányzatot ígért a horvátoknak, szerbeknek és románoknak. A magyar uralkodó osztály nem akart nemzeti önkormányzatot nyújtani a szlávoknak és románoknak, maga akart uralkodni a „Magyar Szentkorona Országai“-nak egész területén. A magyar kormány a társadalmi és nemzeti felszabadulásukért küzdő románokat, horvátokat, szerbeket, szlovákokat lázadóknak és hazaárulóknak tekintette, s Magyarországon és Erdélyben nem ismert el más forradalmat, mint a magyart. Csak 1849 nyarán, amikor a cári katonai alakulatok már átlépték a magyar határt, írta alá Kossuth a Nicolae Bălcescu kidolgozta „megbékélési tervezet“-et, valamint a magyar forradalmi hadsereg oldalán bevetendő román légió felállítására vonatkozó szerződést.

Ugyanakkor a Lajtán túl is történtek kísérletek a nemzeti kérdésre vonatkozó egyezség létrehozására. A kromsieri (Kroměříž, Morvaország) alkotmányozó gyűlés az osztrák Fischhof, valamint a cseh Palacký és Rieger javaslatára új alkotmánytervezetet dolgozott ki az összes ausztriai népek jogegyenlőségét leszögező elv alapján, mely alkalommal elmaradt az ún. „történelmi népek“ és „történelem nélküli népek“ közti megkülönböztetés. A tervezet szerint Ausztria a szabad nemzetek — alábbi nyolc ún. „territórium“-ból álló — szövetségét alkotta volna: osztrák-német cseh-szlovák, lengyel, ukrán, szlovén-illír, olasz, magyar és román terület. A császári udvar azonban nem fogadta el az „egyenlő jogú szabad népekből álló szövetség“-nek még a gondolatát sem: az uralkodó család kötötte magát a legitimitás és az „Isten kegyelméből“ való hatalom elvéhez, márpedig egy szövetségi állam csak széles demokratikus alapokon és a népfenség elvén nyugodhatott volna. Schwarzenberg tábornok fegyveres erővel oszlatta fel az alkotmányozó gyűlést, s a parlament kidol-

gozta alkotmány helyett 1849. június 4-én a császár „oktrojált“ alkotmányt hirdetett ki, mely szól ugyan a népek jogegyenlőségéről, de nem fogalmazza meg világosan a jogaikat. Adva lévén a maradi erők ellenállása, élükön a császári udvarral, szükségszerűen megbukott a kremsieri kísérlet a birodalmi egység elvének a nemzeti szabadság- és egyéb jogai-
val való összeegyeztetésére.

Az osztályharc számos esetben keresztezte a nemzeti harc vonalát. A magyar nemesség jelentékeny része — különösen az, amely már a polgárosodás útját járta — jogos nemzeti harcot folytatott a Habsburgok abszolutizmusa ellen és Magyarország függetlenségéért, ugyanakkor azonban reakciós magatartást tanúsított a parasztsággal szemben, amely tovább akarta vinni a forradalmat a földesúri kizsákmányolás és elnyomás fölszámolásáig. A két ellenséges osztály: a nagybirtokosság és a föld nélküli parasztság harca a forradalom során sem szűnt meg, sőt nagymértékben kihatott a forradalmi események menetére. Annak következtében, hogy a nemesi jellegű országgyűlés nem oldotta meg a parasztkérdést, a parasztság egy része (s nem is csupán a szlovák, szerb, horvát és román parasztok, hanem a magyar parasztok is) a feudális körök önkényességei ellenében az uralkodóban bízott. Így aztán egyes helyeken a forradalmi energia hibás, a forradalom szempontjából végzetes útra tévedt. Másfelől a félelem, hogy a forradalom előrehaladásával elveszítik földbirtokaikat, erősen mérsékelte számos birtokos nemes forradalmi és Habsburg-ellenes buzgalmát. Ennek folytán sok liberális főnemes és közép-nemes elárulja a forradalmat, s odáig jut, hogy a cárt kéri föl, tiporja el a magyar forradalmat. Hasonlóan áruló magatartást tanúsított országa érdekeivel szemben a dunai román fejedelemségek bojárságának nagy része is, midőn idegen csapatokat hívott be a forradalom elfojtására. (*Istoria României* IV. București, 1964. 101.)

A forradalmi mozgalmakon belül mutatkozó ellentmondások következtében egyetlen 1848-as forradalom sem vezetett győzelemre. A munkásságtól való félelmében a német burzsoázia kiegyezett az uralkodókkal, hercegekkel és miniszterekkel, egyetértett mind a parasztmozgalmak, mind a lengyel nemzeti mozgalom elfojtásával. Az osztrák csapatok már 1848 nyarán legyőzték az olaszokat, anélkül hogy ezek segítséget kaptak volna a magyar forradalomtól. Októberben vérbe fojtották a bécsi forradalmi felkelést is — most a cseh nacionalisták érezhettek kárörömet, mint ahogy júniusban a bécsi németek dörzsölték elégedetten a kezüket, amikor a prágai megmozdulásokat fojtották el. Még mielőtt a feudalizmus és az abszolutizmus uralmát megdönthették volna, a különböző nemzeti burzsoáziák konfliktusba s vetélkedésbe keveredtek egymással, ami csak gyengítette a forradalmi mozgalmat. A magyar csapatok — melyek soraiban szláv, német és román katonák ezrei is küzdöttek — nem csupán a császáriakkal hadakoztak, hanem az Avram Iancu vezetése alatt álló román parasztsereggel is, s hasonlóképp a horvát és szerb csapatokkal, amelyek valamennyien a magyar *nemesi* uralom ellen, társadalmi és nemzeti felszabadulásukért fogtak fegyvert. A nemzeti torzszalkodások közepette — ezeket még csak fokozták a császári udvar részéről a különböző nemzeteknek tett ígéreték, melyekről később teljesen megfeledkeztek — a Habsburg-birodalom fenn tudott maradni, ám a császári csapatok csak azután tudtak győzni, miután tömeges orosz segítség érkezett

a magyar forradalmi sereg leverésére. A cár akkor avatkozott be a harc-
ba, amikor a szabadságvágyó népek összefogásának gondolata a megvaló-
suláshoz közeledett, a forradalmárok ilyen irányú tárgyalásokat folytat-
tak Párizsban, Konstantinápolyban, Magyarországon s egyebütt. A cáriz-
mus eltökélt szándéka volt megállítani a forradalmi áradatot, mely azzal
fenyegetett, hogy átcsap Oroszországba. Figyelemreméltó körülmény,
hogy a havasalföldi forradalmat is török és cári csapatok fojtották el.

A forradalom leverése után az egész Habsburg-birodalomban újra
visszaállott az abszolutizmus: helyreállították a központi államhatalmat,
az addiginál még erősebb hatalmi gépezettel, még jobban kifejlesztett
rendőrapparátussal és az egész birodalmat átfogó kémhálózattal. A nem-
zeti mozgalmakat üldözőbe vették, mert a központi államhatalom az el-
szakadás irányába ható erőket látott bennük, amelyek a birodalom fenn-
maradása szempontjából döntő veszélyt testesítik meg.

Ennek ellenére a forradalom után Európa arculata már nem volt a
rég. Egyes országokban: Angliában, Belgiumban, Dániában, Németalföl-
dön és Svájcban a kormányzat alkotmányos reformokat vezetett be vagy
a választójog kiterjesztése, vagy pedig a minisztereknek a parlamenttel
szemben életbeléptetett felelőssége útján, esetleg az uralkodó jogköré-
nek korlátozásával. Ennél jelentősebb változások következtek be azokban
az országokban, ahol heves harcok zajlottak le: a forradalom tüzeiben itt
új eszmék értek meg és terjedtek el, amelyek minden cenzori tilalom és
rendőri üldöztetés ellenére is tovább éltek. Egyes helyeken a forradalom
csak hónapokig tartott, máshol egy évnél is tovább, ám forradalmi idők-
ben a nép egy hét vagy egy hónap alatt is többet tanul és fejlődik, mint
nyugalmas időkben egész évtizedeken át.

Bár az államgépezetben az arisztokrácia nagyjából megtartotta had-
állásait, az ellenforradalom nem volt képes visszaállítani a feudális urak
hatalmát a parasztság fölött. A Habsburg-monarchia arra kényszerült,
hogy császári pátenseivel megerősítse a parasztság jó részének felszaba-
dítását a feudális uralom alól. „...és ha bármi mást képes lenne is
Schwarzenberg herceg kormánya helyreállítani, a parasztság feudális
szolgaságának újbóli bevezetésére soha többé nem lesz hatalma.” (Marx—
Engels *Művei* VIII. Budapest, 1962. 33.) Amilyen mértékben a főnemes-
ben esett vissza politikai befolyása is, az arisztokrácia helyét egyre in-
kább elfoglalta a burzsoázia. Rendre eltűntek a régi intézmények, a cé-
hek és a kereskedő társaságok, s a polgárság egyre háborítatlanabban
emelkedett fel.

Úgy tűnt, mintha a nemzeti gondolatot, a negyvennyolcas forrada-
lom egyik vezéreszméjét legyőzte volna az európai reakció. Közép-Európa
szétforgácsolt nemzetei, elsősorban a németek és olaszok, nem voltak ké-
pesek megteremteni nemzeti egységüket, s az olasz föld nagy részei ma-
radtak továbbra is osztrák uralom alatt. Orosz- és Poroszország, vala-
mint Ausztria lengyel lakosságának felszabadítása sem valósult meg, a
magyar függetlenségi harcot pedig leverték. A Habsburg-monarchia szláv
népei és románsága sem vívták ki nemzeti szabadságukat, Moldva és Ha-
vasalföld is török fennhatóság és orosz védnökség alatt maradt. Hasonló-
képpen Görögország egy része is török, másik része angol uralom alatt
sínylődött. Az írek mozgalmát szintén elfojtották.

S mégis, az elszenvedett vereségek ellenére, az 1848—1849-es forradalmi harcok nagy hatással voltak a népek nemzeti fejlődésére. A forradalom során eleven kapcsolat alakult ki a haladásban élen járó elemek és a tömegek között: ami a népben homályos nemzeti érzésként élt, körvonalakat nyer és nemzeti eszmeként tudatosul. Közép- és Délkelet-Európában a nemzeti mozgalom tömegmozgalommá válik, a forradalom előttiektől eltérő, új alakzatokat ölt. A Habsburg-monarchiában a nemzeti kérdés válik a birodalom alapvető kérdésévé, s a birodalom hét évtizedre még meghosszabbított életében a kormányzat szakadatlanul szembetalálja magát a népek nemzeti önkormányzatért vívott harcával, amely a mozgalmak sok vezetője szerint csupán első lépés a teljes nemzeti függetlenség kivívása felé. Mindezek a mozgalmak mély gyökereket eresztettek és kitereljesedtek az 1848-as forradalmak idején. Hasonló célokat tűztek maguk elé a havasalföldi, moldvai és erdélyi forradalmárok 1848-ban: az egységet és nemzeti függetlenséget. S bár a forradalmat a külföldi beavatkozás leverte, mégis kiindulópontul szolgált a román nemzeti államnak 1859-ben, a két román dunai fejedelemség egyesülése révén bekövetkezett kialakulásához, valamint Románia függetlenségének kivívásához három évtizeddel az 1848-as küzdelmek után. Ugyancsak a negyvennyolcas forradalmi esztendő tűzi napirendre a délszlávok és a görögök nemzeti egységének s a csehszlovák nemzeti terület biztosításának kérdését. Európa egész térképének meg kellett változnia. Ezt a küszöbön álló változást látta meg 1852-ben az olasz forradalmár Mazzini: „Egyesülnie és szabaddá kell lennie Németországnak, Lengyelországnak, Magyarországnak, Romániának, Görögországnak, Spanyolországnak, Portugáliának, Svédországnak, Norvégiának, Olaszországnak.” (*Historische Zeitschrift*, 1932. 146. 301.)

A XIX. és XX. század további alapvető problémája, a munkáskérdés már 1848-ban élő valóság volt az ipari központokban. A munkásmozgalom távolról sem semmisült meg a párizsi proletárfelkelés leveretésével, sőt: érettebbé és a bekövetkezendő harcok számára felkészültebbé vált.

Európa jelentős része 1848-ban ádáz nacionalista harcok színtere volt; ezek egyes helyeken összefonódtak a parasztságnak a más nemzetiségű kizsákmányolók ellen vívott osztályharcával. Nacionalista történészek és közírók az 1848-as eseményeket olyképp értelmezték, mintha azok a közép- és délkelet-európai népek közti kibékíthetetlen ellentéteket bizonyítanák. Szándékosan átsiklottak afölött, hogy a tisztán látó forradalmárok már ekkor felismerték: szükség van a népek összefogására, azért, hogy eredményesen vehessék fel a harcot a reakciós erőkkel szemben. Az ilyen forradalmárok igyekeztek az együttélésre utalt népek egymás melletti létét valóban biztosító közös platformot találni. Egyes vezetők, köztük a román Nicolae Bălcescu, a magyar Teleki László, a lengyel Bem és mások ragyogó eszméi a népek testvériségéről a közép- és délkelet-európai népek legszebb forradalmi hagyományai közé tartoznak. Nem szabad elfelejteni, hogy bár a kremsieri alkotmányozó gyűlésen (1849. március) és a szegedi nemzetgyűlésen (1849. július) hozott határozatokat nem sikerült a gyakorlatba átültetni, ezek mégis évtizedekig például szolgáltak az Osztrák—Magyar Monarchiában fennálló nemzeti kérdés demokratikus megoldása irányában tett kísérletek számára.

Leveretése következtében az 1848—1849-es forradalom nem oldhatta meg a reá háruló feladatokat. Az abszolutizmus és feudalizmus végérvényes felszámolása, az elnyomott nemzetek felszabadítása, független nemzeti államok megalakítása, a munkásság számára emberhez méltó körülmények biztosítása megoldatlan maradt. Ám a forradalom felszínre hozta, kidomborította, majd pedig korszerűen megfogalmazta ezeket a feladatokat. Ilyenformán az 1848—1849-es forradalom történelmi jelentősége az, hogy előkészítette a talajt a XIX. és XX. század néhány alapvető kérdésének megoldásához.

E tanulmány német nyelven *Die internationale Bedeutung der Revolution des Jahres 1848* címen jelent meg, a Bécsben 1965-ben tartott XII. Nemzetközi Történettudományi Kongresszus alkalmából, a *Rapports I. Grands thèmes* kötetben.

EGYED ÁKOS

A JOBBÁGYFELSZABADÍTÁS KIMONDÁSA 1848-BAN A KOLOZSVÁRI ORSZÁGGYŰLÉSEN

1848. június 6-án Erdély Nagyfejedelemség utolsó rendi országgyűlése a jobbágyfelszabadítás kérdéseit tárgyalta. A mindössze néhány órás tanácskozás nyomán megszületett a forradalom legmaradandóbb eredménye: a többévszázados jobbágyrendszer megszüntetésének törvényes kimondása. A történelmi jelentőségű esemény néhány vonatkozásával foglalkozunk a következőkben.

A történetírás kérdései

A jobbágyfelszabadítás gyökerei messzire visszanyúlnak a történelembe, s következményei az egész polgári átalakulás jellegére kihatottak. Ha ez így van, mivel magyarázható, hogy nemcsak monografikus feldolgozásával adós történetírásunk, de még egy kimondottan ennek a kérdésnek szentelt tanulmányra sem telt az elmúlt egy és negyed században? E kérdés kapcsán nem árt rámutatni arra, hogy a történetírás az 1848-as események közül elsősorban a nemzeti vonatkozásokra figyelmeztet s figyelmez részben még ma is, és emiatt megfélekedezett (megfélekedezik) a szociális jellegű átalakulások kutatásáról: a jobbágyok és zsellérek felszabadításának, a törvény előtti egyenlőségnek, közteherviselésnek a kinyilatkoztatásáról. A történetkutatásnak ehhez a tartózkodásához más